

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.8>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАДМІРНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЗА НАСЛІДКАМИ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кичко Р.А.,
*аспірант кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0009-0002-0948-2897
e-mail: roman.kychko@gmail.com*

Кичко Р.А. Проблемні аспекти надмірного втручання у право власності за наслідками тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні.

У статті проаналізовано основні проблемні питання тимчасового вилучення майна у світлі дотримання основних засад кримінального провадження. Розглянуто тимчасове вилучення майна у співвідношенні із вимогами засад кримінального провадження: недоторканність права власності та розумності строків. Розглянуто специфіку процесуального порядку тимчасового вилучення майна через призму законодавчого закріплення наслідків такого вилучення. Виокремлено проблематику, відповідно до якої допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення, не зважаючи на норми, згідно яких позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України.

Проаналізовано проблеми надмірного втручання у право власності у зв'язку із тривалим утриманням органом досудового розслідування тимчасово вилученого майна. Окремо в статті звертається увага на судову практику щодо дотримання органом досудового розслідування розумних строків після тимчасового вилучення комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку. Розглянуто приклади встановлення конкретного строку слідчим суддею для забезпечення виконання органом досудового розслідування вимог розумного строку під час тривалого втручання у право власності особи.

Визначено основні процесуально-правові можливості сторони захисту спрямовані на недопущення або припинення надмірного втручання у право власності після тимчасового вилучення майна як заходу забезпечення кримінального провадження. Вказані можливості передбачені статтею 114 КПК України. Тобто, якщо орган досудового розслідування не виконує вимоги ухвали слідчого судді про скасування арешту на майно та його повернення власнику, сторона захисту може реагувати на вказані порушення шляхом звернення до слідчого судді із клопотанням про встановлення процесуального строку органу досудового розслідування.

Наголошено, що у разі неповернення тимчасово вилученого майна після скасування його арешту, суд має процесуальну можливість встановити судовий контроль та процесуальні строки органу досудового розслідування для проведення всіх процесуальних дій щодо повернення майна, визначених ухвалою слідчого судді.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, тимчасове вилучення майна, арешт майна, недоторканність права власності, обмеження права власності, процесуальні строки, розумність строків, повернення майна.

Kychko R. The problematic aspects of excessive interference in property rights as a result of temporary seizure of property in criminal proceedings.

The article examines the key issues associated with the temporary seizure of property within the framework of fundamental principles of criminal proceedings. It explores the relationship between such seizures and procedural requirements, focusing on the inviolability of property rights and the reasonableness of time limits. The procedural nuances of temporary property seizure are discussed, with particular attention to legislative provisions governing the consequences of such actions. The article also addresses the problematic practice of seizing property without a court order, despite legal norms that mandate deprivation or restriction of property rights during criminal proceedings to be based solely on a substantiated court decision in line with the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Further, the article explores the challenges related to excessive interference with property rights due to the prolonged retention of seized property by pre-trial investigative bodies. Special attention is given to judicial practices concerning compliance with reasonable time limits after the temporary seizure of computer systems, their components, and mobile communication terminals. Examples are provided where investigative judges have imposed specific deadlines to ensure that pre-trial investigations adhere to reasonable time constraints during extended interference with property rights.

The article identifies key procedural and legal strategies available to the defense for preventing or mitigating excessive interference with property rights following temporary seizure as a criminal proceeding measure. These strategies are outlined in Article 114 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. In instances where the pre-trial investigation body fails to comply with an investigative judge's order to lift a property seizure and return the property to its owner, the defense may petition the judge to establish procedural time limits for the investigation.

It is emphasized that if temporarily seized property is not returned after the seizure is lifted, the court possesses the authority to establish judicial oversight and set procedural deadlines for the pre-trial investigation body to perform all necessary actions for property return, as mandated by the investigative judge's order.

Key words: criminal proceedings, temporary seizure of property, property rights, procedural deadlines, reasonable time limits, property return.

Постановка проблеми. Конституція України та міжнародні нормативні акти закріплюють та гарантують право власності кожного громадянина. Водночас, кримінальне процесуальне законодавство України передбачає можливість обмеження права власності з боку держави.

Фактичне обмеження такого права може відбуватися на підставі судового рішення шляхом застосування тимчасового вилучення майна. Проте, з метою недопущення надмірного втручання у право власності та його безпідставного обмеження, важливим є питання чіткого законодавчого врегулювання процедури тимчасового вилучення майна. Задля запобігання безпідставних порушень прав кожної особи у рамках застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, не менш важливим є закріплення в законодавстві правових механізмів, які надають можливість відновити порушене становище такої особи.

Вказане сприяє забезпеченню балансу між захистом права власності особи та ефективним проведенням досудового розслідування та гарантує додержання основних засад кримінального провадження в поєднанні з засадою недоторканності права власності.

Тому, актуальним є питання дослідження правових механізмів, які сторона захисту може використати у разі надмірного втручання держави у право власності за наслідками тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика порушення права власності за наслідками тимчасового вилучення майна у кримінальному провадженні була та залишається надзвичайно актуальною.

Значний внесок в аналіз вказаної проблеми та пошук шляхів її вирішення належить вітчизняним вченим. Зокрема, проблемні аспекти тимчасового вилучення майна досліджувалися такими вченими, як О.В. Авраменко, Р.І. Благута, В.І. Галаган І.В. Гловюк, О.В. Капліна, В.В. Назаров, С.М. Смоков, О.Ю. Татаров, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, А.Я. Хитра та інші.

Окрему увагу інституту тимчасового вилучення майна з точки зору захисту права власності у кримінальному провадженні присвятила Г.М. Куцкір. Автором на дисертаційному рівні детально проаналізовано порядок обмеження права власності під час тимчасового вилучення майна без наявності судового рішення.

Питання здійснення судового контролю в поєднанні із міжнародно-правовим досвідом висвітлювались у монографії авторів Л.Д. Удалової, Д.О. Савицького, В.В. Рожнової, Т.Г. Ільскої «Функція судового контролю у кримінальному процесі».

В.А. Завтуром розглядалися питання застосування таких заходів, але з особливим акцентом на накладення арешту на майно, включаючи те, що було тимчасово вилучено у його праці «Особливості доказування при розгляді та вирішенні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею та судом» (2017).

Метою статті є: дослідження актуальної судової практики з подальшим виокремленням процесуально-правових можливостей сторони захисту, які можуть бути використані задля недопущення або припинення надмірного втручання у право власності після тимчасового вилучення майна як елемента кримінального провадження.

Вклад основного матеріалу. Однією з основних проблем економічної безпеки будь-якої держави є питання юридичного захисту права власності, яке гарантує стійкий економічний розвиток держави. Якщо в більшості країн Європейського Союзу інститут права власності займав і займає центральне місце в законодавчій, виконавчій та судовій сфері протягом всієї історії держави, то в Україні інститут прав власності сформувався лише за кілька десятиліть.

Проте, на рівні законодавчих актів закріплено виключне право за державою застосувати заходи обмеження права власності громадян.

Серед вказаних заходів, через специфіку їх застосування, особливе місце займає тимчасове вилучення майна, як одна із складових системи заходів забезпечення кримінального провадження.

За загальними вимогами кримінального процесуального законодавства заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються не інакше, як на підставі ухвали слідчого судді або суду.

Кримінальним процесуальним кодексом України визначено, що клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

На противагу вказаному, існують визначені законом обставини, коли застосування заходів забезпечення неможливе через відсутність правових підстав.

Проте, інший процесуальний порядок визначено законотворцем для інституту тимчасового вилучення майна.

З аналізу змісту статті 168 КПК України вбачається, що сам процес тимчасового вилучення майна завжди відбувається в поєднанні з іншими заходами забезпечення кримінального провадження: під час затримання особи та під час обшуку або огляду.

З вищевказаного випливає найперша проблема інституту тимчасово вилученого майна – воно не потребує окремого судового рішення або дозволу слідчого судді. Під час постановлення ухвали про надання дозволу на проведення обшуку, слідчий суддя вирішує питання щодо майна, яке необхідно відшукати, яке має значення для кримінального провадження. У подальшому ж орган досудового розслідування самостійно вирішує, що може стати тимчасово вилученим майном.

Тобто, від сторони обвинувачення вимагається у подальшому довести законність тимчасового вилучення майна, оскільки саме орган досудового розслідування прийняв рішення про його вилучення та належність до такого, що може бути тимчасово вилучене. Доведення законності подібних дій органом досудового розслідування здійснюється шляхом звернення з клопотанням про накладення арешту на таке майно. Окремо сторона обвинувачення може визнати вилучене майно речовими доказами.

Як зазначено в ст. 171 КПК України, клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено [1].

У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено.

Специфіка процесуального порядку тимчасового вилучення майна обумовлена в першу чергу необхідністю законодавчого закріплення наслідків такого вилучення. Подібний інститут чітко визначає: якщо сторона обвинувачення не доводить, що майно має значення для кримінального

провадження, навіть якщо воно не було зазначене в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку – майно має бути повернуте власнику.

Вказаний аспект вбачається із самого юридичного визначення даного заходу забезпечення кримінального провадження.

Відповідно до ст. 167 КПК України, тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом [1].

Вказане дає можливість зробити висновок, що тимчасове вилучення майна є безумовним обмеженням права власності особи. Таке обмеження є тривалим та покликане забезпечити дієвість кримінального провадження.

Проте, не дивлячись на юридичне формулювання поняття тимчасово вилученого майна, сама процедура застосування вказаного заходу забезпечення не знайшла чіткої регламентації та деталізації у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Окремі науковці звертали увагу на дану проблематику. Так, В.І. Фаринник, зазначив, що не визначено процедурний порядок для органу досудового розслідування, який вилучає майно, якщо володілець такого майна відмовляється добровільно його надати [2, с. 226].

Таким чином, тимчасове вилучення майна є фактичною можливістю держави примусово обмежувати право приватної власності, яке відбувається на підставі й відповідно до національного законодавства.

Водночас, до національного законодавства належать чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, як регламентовано ст. 9 Конституції України [3].

При цьому у ст. 1 «Захист власності» Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була ратифікована Україною, вказано що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [4].

Тобто, держава на рівні національного законодавства та ратифікуючи міжнародні нормативні акти, передбачила можливості обмеження гарантованого права власності. Водночас, з метою недопущення надмірного втручання у право власності кожної особи, у кримінальному процесуальному законодавстві визначено основні засади кримінального провадження, зокрема розумність строків та недоторканність права власності.

Саме у поєднанні з вищевказаними засадами має відбуватися тимчасове вилучення майна. Кримінальним процесуальним законодавством визначено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК.

Поруч з цим, законодавство містить норму, відповідно до якої на підставах та в порядку, передбачених КПК, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення

Проте, можливість тимчасового вилучення майна без судового рішення в деякій мірі суперечить міжнародному законодавству. Так, критерії розумності та співмірності обмеження права власності є оціночними поняттями та визначаються на розсуд слідчого судді.

Відповідно до практики ЄСПЛ будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечувати «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи [5].

Відповідно до ст. 28 КПК України, під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [1].

У поєднанні із засадою недоторканності права власності, розумність строків стає важливим елементом при вирішенні питання щодо надмірного втручання у таке право власності.

Наведемо приклад надмірного втручання у право власності через призму тимчасового вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку.

Статтею 168 КПК України серед іншого визначено, що вилучення вищезгаданих систем може здійснюватися, якщо доступ до таких систем обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту [1].

На практиці органи досудового розслідування досить часто нехтують вказаною нормою законодавства. Більш того, у разі вилучення комп'ютерної техніки орган досудового розслідування може утримувати таке майно без проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій.

Перш за все, йдеться про огляд такої техніки та зняття з неї інформації, яка має значення для кримінального провадження.

Кримінальним процесуальним законодавством чітко визначено, що у разі необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста.

Наразі формується судова практика, відповідно до якої при вирішенні питання про скасування арешту майна, слідчий суддя встановлює стороні обвинувачення процесуальний строк для зняття інформації з комп'ютерної техніки.

Так, ухвалою слідчого судді Київського районного суду м. Харкова зобов'язано слідчого за участю спеціаліста, в строк не більше 2 (два) місяця, зняти інформацію; флеш-носії, які були вилучені під час проведення обшуку, після чого передати його на відповідальне зберігання власниці вказаного майна, попередивши її про кримінальну відповідальність за ст. 388 КК України про необхідність збереження арештованого майна [6].

Іншою проблемою в правозахисній практиці може стати зволікання сторони обвинувачення з поверненням майна, після скасування арешту такого майна ухвалою слідчого судді.

КПК України передбачає імперативні вимоги, відповідно до яких, слідчий, прокурор після отримання судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді.

Вимоги ч. 3 ст. 169 КПК України чітко вказують, що слідчий, прокурор після отримання судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді [1].

У разі ж, якщо сторона обвинувачення зволікає з поверненням майна після скасування арешту, захисник може звернутися до слідчого судді з клопотанням про встановлення процесуальних строків для його виконання.

Так, ст. 114 КПК України визначає, що для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження [1].

Оскільки кримінальним процесуальним законодавством передбачено для сторони захисту сприятливий засіб забезпечення дотримання засади розумності вона може користуватися вказаною процесуальною можливістю.

Як вказують окремі науковці, у судовій практиці з плином часу сформувалася ідея щодо заперечення можливості використання положень ст. 114 КПК України як самостійного способу захисту учасниками кримінального провадження права на здійснення кримінального провадження або окремих процесуальних дій щодо них у розумні строки [7, с. 155].

Проте, через актуальну правозастосовну практику, системне тлумачення загальних засад кримінального провадження у поєднанні з приписами ст. 114 КПК України вбачається, що звернення сторони захисту з клопотанням в межах розглядуваної статті є ефективною формою захисту і права власності також.

Наведемо приклад судової практики. Ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 05 березня 2024 року у справі № 757/35140/23-к було встановлено судовий контроль та процесуальні строки для виконання слідчими Головного слідчого управління Національної поліції України, детективами Головного підрозділу детективів Бюро економічної безпеки Украї-

ни, які здійснюють досудове розслідування у кримінальному провадженні, Офісу Генерального прокурора проведення всіх процесуальних дій щодо повернення майна, визначених ухвалою слідчого судді – 5 днів, з дня отримання цієї ухвали.

Окрім вказаного, суд зобов'язав уповноважену службу особу Головного слідчого управління Національної поліції України, уповноважену службу особу Головного підрозділу детективів Бюро економічної безпеки України, які здійснюють досудове розслідування у кримінальному провадженні, уповноважену службу особу Офісу Генерального прокурора, повідомити Печерський районний суд м. Києва про виконання зазначеного судового рішення [8].

Окремо, частиною 6 ст. 28 КПК України закріплено право підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом [1].

Вказані процесуальні можливості є важливими задля захисту права власності після тимчасового вилучення майна у власника.

Однак, нормами КПК України нормативно не закріплено дефініції поняття «процесуальної дії». Поруч з цим, в кримінально-процесуальному праві під правовою природою «процесуальної дії» розуміються усі дії спрямовані на виконання завдань кримінального провадження на різних стадіях кримінального процесу, проведення яких забезпечується силами, засобами кримінального провадження, на підставах і в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством.

Виходячи зі словосполучення «у більш короткі строки», вбачається, що предметом розгляду клопотання, поданого у порядку ч. 6 ст. 28 КПК України щодо необхідності встановлення строку для здійснення окремих процесуальних дій у більш короткі строки можуть стати лише ті процесуальні дії, граничний строк виконання яких прямо передбачений нормами КПК України.

Разом з цим, вимоги КПК України не містять прямих норм, що вимагають від слідчого судді встановлення строків на виконання ухвали слідчого судді про зобов'язання вчинити дії органу досудового розслідування, якщо така ухвала не містить жодних строків. Подібні прогалини знайшли своє відображення в судовій практиці, зокрема і при вирішенні повернення тимчасово вилученого майна.

Прикладом подібної судової практики є ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 13 вересня 2023 року по справі № 761/28726/23, де судом було зазначено, що встановлення конкретних чи розумних процесуальних строків на проведення певної процесуальної дії у кримінальному провадженні, строк на проведення якої положеннями КПК України не визначено, знаходиться поза межами повноважень слідчого судді.

Мотивуючи відмову в задоволенні клопотання суд вказав, що заявником у клопотанні не доведено обставин необхідності встановлення органу досудового розслідування відповідного строку для виконання ухвали слідчої судді, оскільки встановлення таких строків можливо лише при вчиненні конкретної процесуальної дії, якою визначення строку для виконання ухвали слідчої судді про повернення коштів не являється [9].

Отже, аналіз судової практики відображає недосконалість кримінального процесуального законодавства щодо недостатньої регламентації та деталізації інституту тимчасово вилученого майна. Вказане породжує ряд проблем в правозастосовній практиці. Сторона захисту, використовуючи процесуально-правові можливості щодо звернення до слідчого судді з клопотанням про встановлення процесуального строку для повернення тимчасово вилученого майна або ж виконання судового рішення про його повернення, може зіткнутися з неможливістю застосування подібних процесуальних механізмів.

Висновок: Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне наголосити на необхідності подальшої нормативної регламентації способів захисту порушеного права власності за наслідками тимчасового вилучення майна. Зокрема, це мають бути зміни до ст.ст. 28, 114 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.05.2024).

2. Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.05.2024).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.05.2024).
5. Справа «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (Case of James and Others v. the United Kingdom), ЄСПЛ, Рішення від 21 лютого 1986 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980180> (дата звернення: 18.05.2024).
6. Ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Харкова від 14 березня 2024 р. Справа № 953/809/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117646185>.
7. Завтур В.А. Розгляд та вирішення слідчим суддею та судом клопотань про встановлення процесуальних строків у кримінальному провадженні: концептуальні засади нормативної моделі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 155.
8. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 05 березня 2024 року. Справа № 757/35140/23-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117611319>.
9. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 13 вересня 2023 року. Справа № 761/28726/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113598171>.